

Çeşitli Yönleriyle
KERBELA
(Tarih Bilimleri)

I. Cilt

EDITÖR
Doç. Dr. Alim YILDIZ

T.C. BAŞBAKANLIK
TANITMA FONU

KÜLTÜR ve TURİZM
BAKANLIĞI

SIVAS - 2010

ÇAĞDAŞ ŞİA DÜŞÜNCESİNDE KERBELA'NIN PROBLEMLİ MİRASI: İMAM HÜSEYİN KAZANMAK İÇİN Mİ YOKSA CANINI FEDA İÇİN Mİ AYAKLANDI?

Mehmet Ali Büyükkara

Devrim öncesi İran'ında Kerbela faciasını daha çok siyasi gayelerle bugünün diline uyarlamak isteyenler tarafından İmam Hüseyin'in misyonunun doğru olarak anlaşılması ve etkili biçimde anlatılmasının öncelikli şartı, hangi sâikin Hüseyin'i Kerbela'ya getirmiş olduğu sorusuna gerçekçi bir cevap bulabilmektir.

Malum olduğu üzere Hz. Hüseyin'in de aralarında olduğu on iki imam, geleneksel İmâmîyye itikadına göre, olmuş ve olacak hadiselerin bilgisine vehbî bir kazanımla sahiptiler.

Kerbela yolundaki Hz. Hüseyin de, aynı itikada göre, orada başına ne geleceğini bilmekteydi. Bu ön kabul "şuurlu" bir şehadeti icap ettiriyordu. Bazı çağdaş Şîî müellifler Kerbela'yı bugüne taşıyan yorumlarını bu ön kabul temelinde kurguladılar.

Kerbela olayını doğaüstü unsurlardan ve romantik tanımlamalardan kurtarmak isteyen, başını Sâlihî-Necefâbâdî'nin çektiği diğer bir kesim ise, Hz. Hüseyin'in, içinde bulunduğu şartları gayet rasyonel şekilde değerlendirerek gayri meşru saydığı yönetimi değiştirmek gayesiyle ayaklandığını savundu.

Onun Kerbela'ya gelişi, kendisine çizilmiş olan ilahî kaderin gözü kapalı bir takibi değildi. O "kazanmak ve değiştirmek" için yola çıkmıştı fakat tamamen rasyonel sebepler yüzünden başarısız olmuştu.

Tebliğimiz, İmâmî-Şîî gelenekteki Hüseyinî şehadet fenomeninin bahsettiğimiz çerçevedeki güncelleştirilme sürecinde ortaya çıkan anlama ve anlaşılma farklılıklarını araştırmayı, tahlil etmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu farklılıklar, değişik müelliflerin eserlerinde bariz biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Bu eserlerden ulaşabildiklerimize doğrudan müracaat ettik. Ulaşamadıklarımızdan ise onlar üzerinde yapılmış araştırmalardaki iktibas ve tespitler kanalıyla yararlanarak, tebliğimizin başlığına yansıyan temel soruya verilmiş cevapları nüans farklılıklarını da içine alan bir çerçevede sunmaya ve bu cevapların arkasındaki düşünceyi analiz etmeye çalıştık.

1 – İmam Hüseyin'in Akibetinin Önceden Bilindiği Yönündeki İtikadın Naklî Temelleri

Hz. Hüseyin'in Kerbela'daki kaderinin, Allah tarafından bazı seçilmiş insanlara ihbar edildiğini gösteren birçok rivayet hem İmâmîlerin hem de Sünnîlerin bazı hadis mecmualarında yer almaktadır.¹ Bu rivayetlerin birisinde, Hz. Adem'in cennetten indirildikten sonra yeryüzünde dolaşırken Kerbela mevkiine kadar geldiği bildirilmektedir. Hz. Adem burada anlayamadığı bir nedenle üzüntüye kapılmış ve şiddetli şekilde ağlamıştı. Allah ona Hüseyin'in başına gelecekleri haber vermiş ve katilinin de Yezid b. Muaviye olacağını söylemişti. Bunun üzerine Yezid'e lanet okuyan Hz. Adem, bu davranışının mükafatı olarak eşi Havva'ya kavuştu.²

Hz. İbrahim ise yıldızlara baktığında Hz. Hüseyin'in başına gelenleri görmüş ve fevkalade üzülmüştü. "Bunun üzerine yıldızlara şöyle bir baktı ve 'ben hastayım' dedi"³ ayeti bu hazin durumu ifade etmekteydi.⁴ Hüseyin'in katlinin kendilerine malum olduğu haber verilen peygamberler arasında Hz. Nuh ile Hz. Zekeriyya'nın da isimleri geçmektedir.⁵ Naklettiği İsrailî rivayetlerle tanınan Ka'bu'l-Ahbâr'ın (ö.32/652), elindeki Ehl-i Kitab'a ait eski bir kitapta Hz. Hüseyin'in öldürüleceğine dair bir haberi okuduğunu söylediği iddia edilmektedir.⁶ Irak Yahudileri hahambaşı Re'sü'l-Câlût, Kerbela'da bir peygamber evladının öldürüleceğinin babası tarafından bilindiğini belirtmiştir.⁷

Torunu Hüseyin'in ümmeti tarafından öldürüleceğini öğrenen ve bunun yoğun üzüntüsünü yaşayan Hz. Muhammed'e, Cebrâil, ya da bazı rivayetlerde geçtiği şekilde Mîkâil, bir mucize eseri olarak Medine ile Kerbela'nın arasını birleştirmek suretiyle Kerbela'nın mübarek toprağından bir parçayı alıp hediye etmişti.⁸ Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber bu toprağı hanımı Ümmü Seleme'ye vermiş ve toprağın kana dönüşmesinin Hüseyin'in öldürüldüğünün bir işareti olduğunu söylemişti. Ümmü Seleme

¹ Sünnîlere ait mecmualarda bu konuda nakledilen rivayetler için bkz. M. Asım Köksal, *İslam Tarihi: Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası*, Ankara, 1979, "Hz. Hüseyin'in Şehid Edileceği Hakkındaki Bazı Müşahade ve İhbarlar" bölümü.

² Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, Tahran, 1376-1392/1957-1973, XLIV, s.242.

³ Es-Saffât (37): 88-89.

⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Yakub el-Küleynî, *el-Kâfi fi İlmi'd-Dîn*, thk. A. E. el-Ğiffârî, Beyrut, 1401, i, s.465.

⁵ Meclisî, *Bihâr*, XLIV, s.223, 230.

⁶ Meclisî, a.g.e., XLIV, s.224.

⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut, 1407/1987, v, s.393.

⁸ Meclisî, *Bihâr*, XLIV, s.228-9.

toprağı özenle saklar. Hz. Hüseyin'in katledildiği gün ise gerçekten bu toprağın kana dönüştüğüne şahit olur.⁹

Hz. Fatıma'ya da Hüseyin'e hamileyken, doğuracağı çocuğun öldürüleceğini haber veren kişi babası Hz. Muhammed'dir. Hz. Fatıma bu şoke edici haber üzerine Hüseyin'i doğurmak istemez. Bir rivayette, "Biz insana ana ve babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu"¹⁰ ayetinin Hz. Fatıma hakkında nazil olduğu nakledilmektedir.¹¹ Fakat Hz. Peygamber, kendisinden sonra Müslümanlara imam olacak şahısların Hz. Hüseyin'in soyundan geleceğini haber verince Hz. Fatıma ruhen yatışır ve kaderine rıza gösterir.¹² Anne Fatıma gibi baba Ali de ileride olacak bu feci hadiseden haberdardır. Bu bilgisinin yönlendirmesiyle Sıffin savaşından Kûfe'ye dönerken Kerbela'ya uğramış ve burada namaz kıлып dua etmiştir.¹³ Hz. Hüseyin'i şehit edecek katilin kimliği bile bellidir. Bir vesileyle Hz. Ali, Sa'd b. Ebî Vakkas'a oğlu Ömer'in kendi oğlu Hüseyin'i öldüreceğini söylemiştir.¹⁴ Bu gerçek Hz. Ali taraftarları arasında da bilinmektedir. Etrafta Ömer b. Sa'd'ı gördüklerinde, bu adamın Hüseyin'in katili olacağını birbirlerine işaret etmektedirler.¹⁵

Aynı türden kehanetvari rivayetlere göre Hz. Hüseyin'in kendisi de bütün bu olacıklardan haberdardır. Bir seferinde dedesi Hz. Muhammed'e, ölümünün normal yoldan mı olacağını sormuş, o da Hüseyin'e haksız yere öldürüleceğini söylemişti.¹⁶ Bazı rivayetlerde, Hz. Hüseyin'in Kerbela'ya gitmeden önce dedesini rüyasında gördüğü ve ondan Kerbela'ya gitmesi hususunda emir aldığı nakledilmektedir. Bundan dolayı Hz. Hüseyin, gerek Abdullah b. Ca'fer'in gerekse Abdullah b. Abbas ile Abdullah b. Zübeyr'in Irak'a gitmemesi hususunda kendisine yaptıkları uyarılara kulak asmamıştır.¹⁷ El-Kâfi'de İmam Bâkır'dan rivayet edilen bir hadiste, Hz.

⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Müfid, *Kitâbü'l-İrşâd*, İng. çev. İ.K.A. Howard (*Kitâb al-Irshâd: The Book of into the Lives of the Twelve Imams* olarak), London, 1981, s.376. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, t.y., iii, s.242. İbn Tâvus'un rivayetinde ise Hz. Peygamber, Kerbela'nın ve Yezid b. Muaviye'nin isimlerini vererek hadiseyi mescitte ashabına bildirir. Mescittekiler bunun üzerine ağlamaya başlarlar, bkz. Ali b. Musa İbn Tâvus, *el-Melhûf 'alâ Katlâ't-Tufûf*, thk. F. Tebrîzyân, İran, 1414, s.92-4.

¹⁰ El-Ahkâf (46): 15.

¹¹ Küleynî, *el-Kâfi*, i, s.464.

¹² Meclisî, *Bihâr*, XLIV, s.221.

¹³ Meclisî, a.g.e., XLIV, s.255.

¹⁴ Meclisî, a.g.e., XLIV, s.256-7.

¹⁵ Müfid, *el-İrşâd*, s.377.

¹⁶ Müfid, a.g.e., s.376-7.

¹⁷ Ebû Muhammed Ahmed İbn A'sem el-Kûfi, *Kitâbü'l-Fütûh*, Beyrut, t.y. [Haydarabad, 1395/1975'den ofset], v, s.116; Muhammed İbn Sa'd, *Tercemetü'l-İmâm el-Huseyn ve*

Hüseyin'in Allah tarafından zafer veya kendisine kavuşma arasında muhayyer bırakıldığı, onun da Allah'a kavuşmayı seçtiği belirtilmektedir.¹⁸ Diğer bir hadiste ise Hz. Peygamber'in Kerbela'da Hüseyin'in başına gelecek felaketi önlemek istediğine temas edilmektedir. Fakat biz sıradan insanların bilmediği ancak kendisinin ve Allah'ın bildiği gerekçelerle Hz. Peygamber'in bu isteği gerçekleşmemiştir.¹⁹

Burada zikretmediğimiz birçok benzerleriyle birlikte yukarıdaki bu rivayetler, Hz. Hüseyin'in kaderinin ta baştan belli olduğuna ve bundan kendisinin de haberdar olduğuna İmâmî-Şiîler nazarında delil teşkil etmektedirler. Geleneksel İmâmîyye itikadına göre bunun aksini iddia etmek mümkün değildir. Zira imamlar olmuş ve olacak hadiseleri bilmektedirler.²⁰ Bu nedenle Kerbela'yı anlatan monografilerin, manzum ve mensur eserlerin kâhir çoğunluğu, dogmalaşmış bu inançtan hareketle hadiseyi sunmuşlardır. Bu eserler arasında şüphesiz en kalıcı iz bırakanı Vâiz-i Kâşifi'nin Ravzatü'ş-Şühedâ'sı olmuştur.

2 – Şuurlu Şehadet Tezini Popüler Yapan Temel Bir Klasik Olarak Ravzatü'ş-Şühedâ

Ravzatü'ş-Şühedâ (Şehitler Bahçesi) isimli bu Farsça eser, daha çok Vâiz-i Kâşifi olarak anılan Kemâleddîn Hüseyin Sebzevârî (ö.910/1504) tarafından telif edilmiştir. Aslen Horasan eyaletinin Sebzevâr şehrinden olan Kâşifi, İran'da Safevî devletinin kuruluşunun hazırlıklarının yapıldığı bir dönemde, gördüğü bir rüyanın işaretiyle Herat'a gitti ve orada Abdurrahman Câmî (ö.898/1492) ile tanışarak Nakşibendiyye'ye intisap etti. Bu irtibat ve intisap Sünnî Timurlu hakimiyeti altında Kâşifi'nin önünü açtı. Hatta bir süre Timurlular adına memleketinde Beyhak bölgesi kadılığı vazifesini yürüttü. Hayatı boyunca Kâşifi'nin mezhebî kimliği sürekli spekülasyon konusu oldu. Bir taraftan bazı İmâmîler Kâşifi'yi dünyevi çıkarları için Şiîliğini terk etmekle suçlarken; diğer taraftan Sünnîler onun Sünnîliğinin samimiyetinden kuşku duyduklarını gizlemediler.²¹

Maktelühu min Kısmi Ğayri'l-Matbû' min Kitâbi't-Tabakâti'l-Kübrâ, thk.: A. et-Tabâtabâî, Beyrut, 1416/1995, s.59; İbn Tâvus, *el-Melhûf*, s.101.

¹⁸ Küleynî, *el-Kâfi*, i, s.260, 465.

¹⁹ Mehdi en-Neraki'nin *Muhriku'l-Kulûb*undan naklen Hamid İneyet, *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce*, çev. Yusuf Ziya, İstanbul, 1988, s.328.

²⁰ Bu konuda rivayet edilen hadisler için bkz. Küleynî, *el-Kâfi*, i, s.260-2.

²¹ Vâiz-i Kâşifi hakkında bkz. Abbas Amanat, "Meadow of the Martyrs: Kâshifi's Persianization of the Şi'i Martyrdom Narrative in the Late Tîmûrid Herat", [F. Daftary, J.W. Meri (eds.), *Culture and Memory in the Medieval Islam*, London, 2003] içinde, s.251-6, 260-1; Murtaza Mutahharî, *Kerbela ve İmam Hüseyin*, çev. H. Kanaatlı, İstanbul, t.y., s.59-60; Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifi", *DİA*, ixx, s.16-8.

Vâiz-i Kâşifi'ye esas ününü kazandıran işi, vefatından iki yıl önce 908/1502'de Ravzatü's-Şühedâ'sını yazması oldu. Ortaya çıktığı günden bu yana Ravza, halk Şiîliğinin şekil almasında diğer hiçbir kitaba nasip olmayacak bir tesir icra etti. Bu, İran sınırlarını aşan, Arap, Türk ve Hint dünyasını da tercüme yoluyla kapsamına alan bir tesirdi.²² Süleyman Çelebi'nin (ö.825/1422) Mevlîd'inin Türk halk Sünnîliğinde bıraktığı derin izin bir benzeri, Ravzatü's-Şühedâ tarafından Şiî dünyada bırakılmıştır. Aşura merasimlerinde, taziye gösterilerinde okunan mersiye ve nevhalar çoğunlukla Ravza'dan iktibas edilen ya da en azından oradaki hikayelerden esinlenen mısralar üzerinden "ravzahân"ların nefesinde ses bulmuş, musikiye dönüşmüştür. Kâşifi'nin Kerbela yorumu bu yolla yüzyıllar boyunca bir ibadet coşkusu içinde geniş kitlelerce özümsemiş, toplumun ortak hafızasında kalıcı hale gelmiştir.

Kâşifi'nin Kerbela anlatımı,²³ İmam Hüseyin ve maiyetinin çekmiş olduğu acıları merkeze alan bir anlatımdır. Okuyucusunu derin bir hüznün içine çekerek onu yas tutmaya ve ağlamaya isteklendirme gibi bir amaç taşır. Kerbela'da çekilmiş acılar karşısında -bazen zorla ve yapmacık da olsa- ağlayan kimselere vaat edilmiş hem dünyevî hem uhrevî sevap ve mükafatların bildirildiği Hz. Muhammed ve Hz. Hüseyin kaynaklı rivayetler, yer yer okuyucunun karşısına çıkmakta, onu söz konusu amaç yönünde motive etmektedir.

Kâşifi'nin Kerbela anlatımı aynı zamanda fazlaca abartı ve harikuladeliğe taşır. Bu anlatımda Kerbela sanki Kûfe yakınlarında vuku bulmuş bir meydan çatışması olmaktan çıkmış, Amanat'ın deyişiyle, "İyi ve Kötü" arasında cereyan etmiş kozmik bir savaşa dönüşmüştür ki bu dikotomik tema kadim İran kültürünün çok önemli bir parçasıdır.²⁴ Bu savaşın tarihî gerçekliği, mitoloji ve muhayyilenin gerisinde kalmaktadır. Dolayısıyla kitaptaki anlatımın ana eksenini, Hz. Hüseyin'in akibetinin önceden bilindiği yönünde birinci bölümde aktardığımız temel inançla birleşmekte hiç zorlanmamaktadır. Hz. Peygamber, Fatıma, Ali ve

²² Mesela Fuzûlî (ö.1556) meşhur *Hadikat's-Suedâ* isimli edebî eserinde *Ravzatü's-Şühedâ*'yı kaynak olarak kullandı ve neredeyse onun serbest bir çevirisini yaptı. Yine Aşık Çelebi (ö.1572) ve Câmî-i Rûmî-Mısırî (ö.1595'ten sonra) *Ravzatü's-Şühedâ*'nın Türkçe'ye tercümesini yaptılar. Bilgi için bkz. Karaismailoğlu, a.g.e., s.17; Sadık Yazar, "XVI. Asır Şairlerinden Eğirdirli Şerifi'nin Şevâhidü's-Şühedâ'sı", *Turkish Studies*, 4/2 (Winter 2009), s.1101-2.

²³ Kâşifi'nin *Ravzatü's-Şühedâ*'da Kerbelâ olayını işleyişi hakkında geniş malumat için bkz. Amanat, "Meadow of the Martyrs", s.258-268; Kamran Scot Aghaie, *The Martyrs of Karbala: Shi'i Symbols and Rituals in Modern Iran*, Seattle&London, 2004, s.89-93.

²⁴ Amanat, a.g.e., s.268.

Hüseyin'in bizzat kendisi, istikbalde gerçekleşecek ve kaçılması mümkün olmayan bu akibeti bilmektedirler ve bu hazin sonun derin acısını sürekli yüreklerinde hissetmektedirler.

Ravzatü's-Şühedâ'nın yorumu da İmam Hüseyin, bir tereddüt, endişe ya da korku hissine kapılmadan Irak'taki hedefine doğru yola çıkar. Düşmanlarının zafere ulaşacağı zaten belli olduğundan, hiçbir siyasi gaye ve hesabı da bulunmamaktadır. Sadece alinyazısının izinde yol almaktadır. Kendisini vazgeçirmek isteyen arkadaşlarına, ilahî kader karşısında tedbir, zekâvet ve ferâsetin bir hükmünün olmayacağını hatırlatır. Başında Hz. Muhammed'in sarığı, üzerinde Hz. Hamza'nın zırhı ve elinde Hz. Ali'nin kılıcı olduğu halde varacağı yere vardığında ve beklediği çatışma başladığında vuku bulan tüm olaylar, hep dedesi Hz. Muhammed'in kendisine haber verdiği şekilde cereyan etmektedir. Kerbela'da onun azameti karşısında düşmanları uzun süre bocalasa da nihayetinde kaçınılmaz sonla buluşan Hüseyin ve arkadaşları ebedî aleme intikal ederler. Artık bu olayın intikamı kıyamete yakın bir vakitte çıkacak olan İmam Mehdi'ye kalmıştır. O gereğini yapacaktır. İmam Hüseyin'in vazifesi ise esas şimdi başlamaktadır. O, dedesinin üstlendiği vazifeye benzer şekilde, diğer Kerbela şehitleriyle birlikte şefaet makamına erişmiş bulunmaktadır. Kerbela'ya ağlayan tüm Şiîler, işlemiş oldukları günahların yükünden ahiret gününde onun vesilesiyle kurtulacaklardır. Ayrıca bu dünyanın gailelerini onun himmetiyle geçiştirme şansını da yakalayacaklardır.²⁵

Ravzatü's-Şühedâ'nın söz konusu anlatımı içerisinde Hz. Hüseyin, siyasi bir figür olmaktan bütünüyle soyutlanmıştır. Dahası, böyle bir 'kıssa' karşısında müminlere siyasi bir 'hisse' de düşmüş olmamaktadır. Siyasetin lüzumu her ne ise Mehdi onu kıyamete yakın bir vakitte yapacaktır. Mümin kişinin ödevi sadece hüzünlenmek, ağlamak ve yas tutmaktır.

3 – Ebedî Şehadet Tezini Ortaya Koyan Çağdaş Bir Eser Olarak Şehîd-i Câvîd

İsfahan eyaletinin Necefâbâd şehrinden Ayetullah Nimetullah Sâlihî-Necefâbâdî (ö.2006), Şehîd-i Câvîd (Ebedî Şehîd) adlı eserin müellifidir. Kum'da tahsil görmüş, Tabâtabâî, Burucerdî gibi büyük alimlerden ders okumuştur. İranlı Şiî ulema arasında ilmi ve eserleri bakımından zaten

²⁵ Hz. Hüseyin'e atfedilen himmet ve şefaet makamının İmâmî hadis mecmualarındaki kaynakları ve bu makamın mahiyeti hakkında bkz. Mehmet Ali Büyükkara, "Kerbela'dan İnkılab'a: İmami-Şii Şehadet Düşüncesi ve Problemleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43/2 (2002), s.224-5.

önemli bir mevkiî bulunan Necefâbâdî, esas şöhretini adı geçen kitabın müellifi olmasına borçludur. İlk baskısı 1968'de yapılan eserin fikrî zemininin 1961 yılında tasarlandığı, üzerinde yedi yıl çalışıldığı, bu süreçte 1963 yılında kısmî bir taslağın yayımlandığı belirtilmektedir. Fevziye gösterileri ile 15 Hordad olayları nedeniyle 1963 yılı 1979 İslam devriminin ilk ateşinin yakıldığı bir tarih olarak bilinse de, Şehîd-i Câvîd'in tasarımının daha eski bir tarihte yapılması, eserin salt devrimsel bir projenin ürünü olmadığının bir işareti olabilir.²⁶ Öyle görünüyor ki kitap ilmî ve entelektüel bir sâikle kaleme alınmış fakat muhtevası itibarıyla devrim sürecinin fikrî boyutunda çok önemli ve olumlu izler bırakmayı başarmıştır.

Şehîd-i Câvîd'de Necefâbâdî'nin burada özetle aktaracağımız argümantasyonu ve ulaştığı sonuç, Şîî ulema arasında beklenmedik büyüklükte bir tartışma zemini yaratır. Kitabın Kum'da neşredilmesinin de etkisiyle Kum ilim havzası eser hakkında neredeyse ikiye bölünür. Mottahedeh'in bildirdiğine göre Kum'un en büyük dört aliminden ikisi kitabı reddeder; isimleri Ayetullah Muntazerî ve Ayetullah Mişkinî olarak verilen diğer ikisi ise kitabı onaylar.²⁷

Şehîd-i Câvîd'in ulemânın bir kesimi tarafından kabul görmeyişinin sebebi pek tabii ki İmâmîyye'nin temel inançlarından birisi olan "imamın gelmiş ve gelecek bütün hadiseleri bilmesinin gerekliliği"nin kitapta gözardı edilmiş olmasıdır. Oysa el-Kâfi'de İmam Sâdık'tan rivayet edilen bir hadiste, karşılaşacağı olayların sonuçlarını bilmeyen bir imamın, Allah'ın mahlukatı üzerine göndereceği bir hücceti olamayacağı ifade edilmektedir.²⁸ Şehîd-i Câvîd'deki bu ve benzeri fikirler koyu muhafazakar bazı alimler tarafından İmâmî itikattan ciddi bir sapma olarak karşılanmıştır.²⁹ Kendi aralarındaki ihtilafları dışarıya yansıtılmamakta o döneme kadar başarılı olan ilim havzalarının müderrisleri, bu ayrışmayı uzun süre saklamayı başaramazlar. Kitap üzerinde devam eden ateşli tartışmalar kimsenin tahmin edemeyeceği bir boyuta ulaşır ve vahim bir olaya sebebiyet verir. 1976 ilkbaharında

²⁶ Evan Siegel, "The Politics of Shahîd-i Jâvîd", [R. Brunner, W. Ende (eds.), *The Twelver Shia in Modern Times*, Leiden, 2001] içinde, s.150.

²⁷ Roy Mottahedeh, *The Mantle of the Prophet*, New York, 1985, s.353.

²⁸ Küleynî, *el-Kâfi*, i, s.256.

²⁹ *Şehîd-i Câvîde* yöneltelen eleştiriler bu nedenle Kerbela olayının değerlendirilmesi boyutunu aşmış, Şîî imamların vasıfları, sahip oldukları bilgilerin mahiyeti, ilahî takdirin alanı, dinî görevlerin ifasının rasyonel sınırları gibi kelâmî konuları kapsamıştı. Siegel ("The Politics", s.150), *Şehîd-i Câvîde* reddiye olarak belli başlı on üç eserin kaleme alındığını bildirmektedir. H. İnalet (*Çağdaş*, s.349, dipnot: 78) bunlardan bazılarının isimlerini vermektedir: M. Mehdi Murtazevî, *Cevâb-i ez Kitâb veyâ Pâsuh-i Şübehât-i Şehîd-i Câvîd*, Kum, 1350/1970; S. Hasan Huccet, *Velâyet ve İlm-i İmâm*, Tahran, 1977; Muhammed Mulîmî, *Velâyet ez Dîdgâh-ı Merceiyât-ı Şî'a*, Tahran, 1977.

İsfahan'ın büyük alimi Hucetülislam Şemsâbâdî, minberden Şehîd-i Câvîd'in müellifi Necefâbâdî'yi ve kitaba bir mukaddime yazısı yazan Muntazerî'yi kınayan bir konuşma yapar. Konuşmanın peşinden Şemsâbâdî ve bazı aile fertleri kaçırılarak öldürülür. Bu olay İsfahan'da karışıklıklara yol açar. Daha sonra ele geçirilen katillerin Muntazerî taraftarı ve Necefâbâdî'nin tezinin takipçileri oldukları açıklanır.³⁰

Söz konusu spekülâtif özelliği nedeniyle Şehîd-i Câvîd, İran Şiîliği'nin son yüzyılını veya İslam devriminin serencamını araştıran birçok akademik araştırmada ya müstakil araştırma konusu yapılan ya da bağlamında önemle üzerinde durulan bir eser hüviyetinde karşımıza çıkmaktadır.³¹ Şehîd-i Câvîd'in, medrese kökenli bir Şiî din adamının kaleminden çıktığı hususunda okuyucusunu şüphelendirecek kadar akademik dikkat ve objektiflikte yazılmış bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Çoğunluğun kabulüne mazhar olmuş tüm dogmaların yeniden değerlendirmeye tabi tutulmalarıyla ancak Şîa tarihinin tam olarak anlaşılabilmesi yönünde bir düşünce esere hakimdir. Dolayısıyla Necefâbâdî, Hz. Hüseyin hakkında kaynaklarda geçen bütün rivayetleri ciddi bir kritiğe tabi tutmaktadır. Bu arada, başta Vâiz-i Kâşifi'nin Ravzatü's-Şühedâ'sı ile Meclisî'nin Bihârü'l-Envâr'ındaki rivayetler olmak üzere, İbn Tâvus'un el-Melhûf'u ve İbn A'sem'in Kitâbü'l-Fütûh'unun Farsça çevirisi, kontrol ve yeniden değerlendirme faaliyetinden nasiplerini almaktadırlar.

Şehîd-i Câvîd'in zikredilmesi gereken bir diğer önemli yönü, müellifinin, sıhhat açısından Şiîlerin ihtiyatla yaklaştıkları Taberî, İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr ve İbn Asâkir gibi Sünnî tarihçileri kaynak olarak kullanmasıdır. Rivayetleri bu şekilde ele alan ve farklı kaynaklara başvuran Necefâbâdî "sıradan nedenler ve olayların doğal akışı" adını verdiği rasyonel bir metodolojiyle Kerbela'yı yeniden anlatmayı dener. Necefâbâdî'ye göre

³⁰ Bkz. İnyet, *Çağdaş*, s.343; Yann Richard, *Shi'ite Islam*, Fransızca'dan çev. A. Nevill, Oxford, 1995, s.31; Ervand Abrahamian, *Khomeinism*, London, 1993, s.30; Mottahedeh, *The Mantle*, s.353. Siegel'in tespitlerine göre, Şah İrani'nin istihbarat servisi SAVAK, eserin muhalifi olan ulemaya gizli destek vererek *Şehîd-i Câvîd* taraftarı olan Muntazerî gibi devrimci alimleri yalnızlaştırmak istemişti. Fakat İsfahan'daki olayda SAVAK bu defa *Şehîd-i Câvîd* taraftarlarının yanındaydı. Olaydan on yıl sonra söz konusu cinayetin bir SAVAK provakasyonu olduğu anlaşıldı. Gizli servis her iki uçla da temas halinde, kitap etrafındaki ayrışmanın daha fazla derinleşmesi için aktif rol oynamıştı, bkz. Siegel, "The Politics", s.151-2.

³¹ Görme imkanı bulamadığımız bu eser hakkında burada verdiğimiz malumatın kaynakları olarak bkz. Mutahharî, *Kerbela ve İmam Hüseyin*, s.588-606; İnyet, *Çağdaş*, s.343-9; Richard, *Shi'ite Islam*, s.30-1; Abrahamian, *Khomeinism*, s.29-30; Mottahedeh, *The Mantle*, s.353; Aghaie, "Reinventing Karbala: Revisionist Interpretations of the Karbala Paradigm" *The UCLA Journal of Middle Easter Studies*, 10 (1994), s.6-10; a.mlf., *The Martyrs*, s.93-6; Siegel, "The Politics", s.150-162.

Hüseyin silahlı bir isyan hareketine girişmiştir. Fakat bu hareket, ne çoğu Sünnî müellifin dediği gibi devletin liderliğini ele geçirmek amacıyla meşru yönetime karşı yapılmış bir kıyamdır ne de gelenekçi Şiîlerin dediği gibi ilahî kaderin gözü kapalı bir takibidir. Öncelikle bu kıyamın saldırgan karakterli olmayıp savunmacı bir sâikle vücut bulduğunu bilmek gerekir. Hüseyin ve Ehl-i Beyt, Emevî rejiminden kaynaklanan ciddi bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca İslam toplumu da tehlike altındadır. En azından mevcut durumun muhafaza ve müdafaası için Hüseyin, kendisine yönelen maddi ve manevi teveccühü de hesaba katarak rasyonel bir çerçevede mevcut şartları tahlil etmek suretiyle gayrimeşru ve gayriislamî gördüğü yönetimi ele geçirip islah etmek için iyi bir fırsat yakaladığını düşünmüş ve bu düşüncesini fiiliyata geçirmiştir. Fakat Necefâbâdî bu hipotezi ortaya koyarken, Hz. Hüseyin'in "öngörüsü ve siyasi erdemiyle kendisini fedaya hazır bir kahraman" olduğu imajının zedelenmesine izin vermez. Fakat bu kahramanlık Ravzatü's-Şühedâ gibi kitaplarda yer aldığı şekliyle sembolik değildir; aksine siyasi bir hareketten çıkan sahici bir kahramanlıktır.

Bu bağlamda Necefâbâdî, Kerbela kıyamının ve Hz. Hüseyin'in şahadetinin uzun vadede Müslümanların yararına bir sonuç doğurduğu, gerçek İslamiyet'in muhafazasına bir hayli yardımcı olduğu, hatta Hüseyin'i şehit etmekle Yezid'in aslında tuzağa düştüğü yönünde çok tekrarlanan iddiaları doğru bulmadığının izahını yapar. Ona göre insanlar bu olaydan sonra ne birdenbire iyi Müslümanlar haline gelmişlerdir ne de isyanda yaşananlar sayesinde devrimci bir kimliğe bürünmüşlerdir. Emevîlerin zulmü, yolsuzluğu ve tahrifatçılığı ekseriyet tarafından zaten çok iyi bilinmekteydi. Hüseyin'in ayaklanması bu bilinç üzerine fazla bir şey eklememiştir. İsyanın Emevî Devleti'ni zayıflattığı tezi de pek geçerli değildir. Neticede bu isyandan geriye somut bir başarıdan çok başarısızlığın kaldığını görmek gerekir. Dolayısıyla klasik Kerbela anlatımında merkezi öneme sahip olan şehitlik olgusu, Necefâbâdî'in anlatımında söz konusu başarısızlık nedeniyle önemini yitirir.

Şehîd-i Câvid'in ana teması ve spekülasyonlara yol açan diğer tarafı, Hz. Hüseyin'in "şuurlu şahadeti" tezine getirdiği keskin eleştirilerdir. Kitabın önsözünde Necefâbâdî, Kerbela ile ilgili rivayetler arasındaki çelişkinin çocukluğundan itibaren kendisini rahatsız ettiğini söylemektedir. Esas rahatsız edici soru ise şudur: "Bütün imamların sahip olduğu bilginin benzeri bir bilgiyle donanmış olan İmam Hüseyin Kerbela hadisesiyle ilgili bir ön malumata sahip ise, niçin kendisinin ve ailesinin yıkımına yol açacak bir yolu tercih etmiştir?" Oysa o sırada ümmet, Ehl-i Beyt'den adil bir imamın

önderliğine acilen ihtiyaç duymaktadır. Bu yolun seçilmesi, söz konusu nedenle tamamen “anlaşılmaz” olarak kalmaktadır.

Necefâbâdî, hadiseyi anlaşılır kılmak için Hz. Hüseyin'in kaderini önceden bildiği şeklindeki inancı sorgulamakla işe başlamaktadır. Necefâbâdî bunu yaparken, imamların istikbalden haberdar oldukları şeklindeki geleneksel Şii inanca doğrudan itiraz etmek yerine, Hüseyin'in öldürüleceğini bildiğini ileri süren popüler hikayelerin tutarsızlıklarını ortaya koymayı tercih eder.³² İkinci olarak intihar argümanını gündeme getirir: “Leküm fiyye üsve^tün” (bende sizler için örneklikler var) diyen İmam Hüseyin, bile bile hem de ailesiyle birlikte ölüme yürüyerek Müslümanlara Allah'ın haram kıldığı intihar örnekliliğini mi sunmuş olmaktadır? Klasik Kerbela anlatımına göre Hz. Hüseyin, Kerbela'nın mümkün olan en acı biçimde sonuçlanıp ruhlarda derin izler bırakması için çoluk çocuğunu da yanında getirmiştir. Eğer gerçek böyle ise, yani şuurlu bir eylem mevcut ise, o halde işledikleri cinayetten dolayı Emevîlerin suçlanması da anlamını kaybetmektedir.

Öte yandan böyle bir feda eylemiyle, maiyetinde bulunan ve Müslümanların belki de yakın gelecekte önderliklerine ihtiyaç duyacakları mümtaz şahsiyetleri de kendisiyle beraber ölüme sürüklemiş olmaktadır. Bütün bu argümanlar, İmam Hüseyin'in ölümünün şuurunda olduğunu söyleyen tezi geçersiz kılmaktadır. Necefâbâdî'ye göre Hüseyin'in ayaklanması, Yezid'i düşürmek için iyi planlanmış organize bir harekettir. Kamuoyunun desteği ve arkasındaki askeri güçle Hz. Hüseyin kendisini iktidarı devralmaya yetkin görmektedir. İsyanın başarısızlıkla sonuçlanması ise tamamen rasyonel nedenlere dayanmaktadır ve bunda doğüstü güçlerin bir müdahalesi bulunmamaktadır. Başarısızlığın en önemli nedeni, Kûfelilerin tutumu hakkında ve düşmanın isyanı ne pahasına olursa olsun bitirmedeki kesin kararlılığı hususunda Hz. Hüseyin'in sahip olduğu eksik ve yanlış haber ve bilgilerdir. Durumun kötüleştiğini anlayınca Hüseyin, belki de savaşmayı ileride başka bir fırsata ertelemek niyetiyle mevcut barışı korumak için adım atar ve Emevîlerle anlaşıp uzlaşma yolları arar. Hatta biat etmeyi bile düşünür. Fakat bu adımı sonuç vermez. Ondan şartsız teslimiyet istenmektedir. Bunun neticesi ise zelil bir şekilde öldürülmektir. Bu yüzden düşmanına teslim olmaz. Çok küçük de olsa bir zafer ya da en azından kurtuluş şansı yine de vardır. Bu amaçla tüm gücüyle son bir savaşı dener. Kazanamaz ama onurlu bir şahadeti elde eder.

³² Rivayetlerde anlatılan söz konusu hikayelere Necefâbâdî'nin getirdiği eleştiriler için bkz. İnayet, *Çağdaş*, s.345-8.

Netice olarak Şehîd-i Câvîd, Kerbela olayını büyük bir insanlık trajedisi olarak gören duygusal yaklaşımı devam ettirmiş fakat Hz. Hüseyin'in kahramanlığını eşsiz, taklit edilemez, harkulade ve insan kapasitesinin üstünde gören anlayışa en azından soru ve ünlem işaretleriyle yaklaşarak yeni bir anlatım biçimi geliştirmiştir. Bu yeni anlatım, Hüseyin'in başarısızlığını başka bir zaman ve mekanda başarıya tebdil edebilecek yeni Hüseyinlerin ve yeni Hüseyinî hareketlerin çıkmasını her zaman imkan dâhilinde görmektedir. Şehitlik ise sadece ulvi ve mübarek bir sonuç değil aynı zamanda gayrimeşru rejimlerin devrilmesi yolunda gerektiğinde başvurulacak övülmüş bir fedakârlıktır. Bu anlatım pratik bir model ortaya koyması itibarıyla Kerbela'yı üzüntü ve ağlamaya odaklayan klasik anlatımdan oldukça farklılaşır ve sırf bu nedenle inkılapçı bir anlatım sayılabilir. Şehîd-i Câvîd'in sonraki neşirlerinin Ayetullah Muntazerî gibi inkılapçı bir alimin mukaddimesi ile birlikte basılmış olması, İran'a İslamî bir yönetim getirmek isteyen radikal dinî hareketin kitaptaki ana fikre ve ortaya koyulan modele sahip çıktığına ayrıca delalet etmektedir.

İran İslam devriminin lideri Ayetullah Humeynî, Şehîd-i Câvîd'in yayımlandığı ve bunu izleyen hadiselerin meydana geldiği yıllarda Irak'ta sürgünde bulunmaktaydı. Şehîd-i Câvîd'in siyasi felsefesi, "her gün Aşura; her yer Kerbela"yı devrimin sloganı haline getiren Humeynî'nin siyasi hattına aykırı düşmemektedir. Şehîd-i Câvîd'in ilk savunucuları olan Muntazerî ve Mişkinî, Humeynî'nin seçkin öğrencilerindendir. Ayetullah Muntazerî ayrıca devrimden sonra bir dönem Humeynî'nin siyasi ve dini makamının kanuni varisi olarak ilan edilmiştir. Fakat Muntazerî'nin 1989 yılında söz konusu veraset makamından bizzat Humeynî tarafından uzaklaştırılışıyla birlikte, kitabından ötürü zaten bir kesim ulemayla sürtüşme yaşamakta olan Necefâbâdî'nin siyasi destekten de tamamen mahrum kaldığı anlaşılmaktadır. Kitapları sansüre uğramış, ders vermesi yasaklanmış ve ev hapsine alınmıştır.³³ Yaşadığı tüm bu olumsuzluklara rağmen Necefâbâdî, eserindeki tezine ömrünün sonuna kadar ısrarla sahip çıkar. 1993 yılında verdiği bir röportajda, Hüseyin'in istikbali bildiğine dair iddiayı aşırılık (gülöv) olarak vasıflar. Bu türden iddiaların reddedilmesiyle ancak sürekli gündeminde tuttuğu Sünnî-Şiî birliğine ulaşılabileceğini vurgular.³⁴ Gelişmeler bu şekilde cereyan etse de Şehîd-i Câvîd çağdaş Şiî düşüncede mümtaz

³³ Bkz. Siegel, "The Politics", s.151-2.

³⁴ Wilfried Buchta, "The Failed Pan-Islamic Program of the Islamic Republic: Views of the Liberal Reformers of the Religious Semi-Opposition", [N.R. Keddie, R. Matthee (eds.), *Iran and the Surroundings World*, Seattle&London, 2002] içinde, s.287-8.

bir yer elde etmiştir. Yüksek mevkideki bir İmamî alimin kaleminden çıkmasına rağmen klasik ve yerleşik Kerbela paradigmasına dönük eleştirisi ve İmam Hüseyin etrafında siyasi bir model çizmeyi deneyişi gibi özellikleriyle Şehîd-i Câvîd gördüğü ilgiyi hak eden bir eser hüviyetindedir.

4 – Kerbela'nın Sosyalistçe Yorumlanması ve Bu Bağlamda Ali Şeriatî'nin Hüseyinî Şehadet Anlatısı

Tahlîl-i ez Nehzat-ı Hüseyinî (Hüseyinî Kıyamın Tahlili), İran'ın büyük ve köklü sosyalist örgütlerinden Mücâhidîn-i Halk (Halkın Mücahitleri)'in (kuruluşu: 1965) bellibaşlı ilk ideolojik eseri kabul edilmektedir. 1960'lı yılların sonlarında fotokopi risale şeklinde elden ele dağıtılan bu çalışma, örgütün önde gelen isimlerinden Ahmed Rızâî tarafından kaleme alınmış ve 1972 yılında Râh-ı Hüseyin (Hüseyin'in Yolu) başlığıyla kitap halinde yayımlanmıştır. Müellif Rızâî, Mücâhidîn-i Halk'ın ilk "şehid"i sayılmaktadır. 1972 yılında devletin emniyet güçleri tarafından sıkıştırılmış, teslim olmayı reddederek elindeki patlayıcıyı infilak ettirmek suretiyle kendisini öldürmüştür. Böyle bir ölüm şekli örgüt tarafından İmam Hüseyin'in şehadetinin çağdaş bir tekrarı olarak kamuoyuna lanse edilmiştir.

Nehzat-ı Hüseyinî sınıf sömürsü ve devlet zulmü karşısında sınıfsal mücadele amaçlı bir başkaldırı hareketi olarak Kerbalâ'yı yorumlamaktadır. Eserde Hz. Hüseyin, dedesi Hz. Muhammed'in başlatmış olduğu eşitlikçi mücadeleyi sürdürerek egemenleri rahatsız eden bir önder kimliğindedir. Emevîlerin acımasız baskısıyla susturulup bezdirilen toplumu uyandırmak için Irak'a doğru yola çıkan Hüseyin, Nehzat-ı Hüseyinî'nin tahlilinde, kendisini bekleyen ölümün bilincinde olarak hareket etmektedir. Onun siyasi bir kavgaya kalkıştığını zanneden Abdullah b. Ömer gibiler, onu yolundan çevirmeyi denemiş ama Hüseyin bu uyarılara aldırmaz etmemiştir. O bizzat tehlikenin içine girmek istemiştir. Fakat bu istek sanıldığı gibi siyasi bir gayeye matuf değildir. Hüseyin tarihi diyalektiği bir kez daha gözler önüne sermek ve bu yolla toplumu uyandırmak için hareket etmektedir. Şehadeti bu görünürlüğü daha belirgin kılacaktır. Kerbela ile birlikte bu hedef gerçekleşir. Katliamdan sağ kurtulanlar da esir edilip hapsedilmek suretiyle aynı hedefe hizmet ederler. Dolayısıyla Hüseyin'in misyonu tam bir başarıyla neticelenir. Yüzyıllar boyunca onun takipçileri aynı misyonu

sürdürmek istemişlerdir. En son Che Guevara gibi devrimcilerin yaptıkları, Hüseyin'in yaptığından farklı değildir.³⁵

1970'lerde Mücâhidîn-i Halk'ı fikirleriyle besleyen meşhur aydın ve mücadele adamı Dr. Ali Şeriatî'yi (ö.1977) de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Aralarında arkadaşları ve Meşhed Üniversitesi'nden öğrencilerinin de olduğu Marksist eylemcilerin 1972'de idam edilmesinin hemen ardından Muharrem ayının son günlerine denk gelen Narmak Camii'ndeki konuşmasında Şeriatî, bu öldürülenlere İmam Hüseyin imajıyla şehit rolü biçerek göndermelerde bulunuyor, üzüntüden titreyen sesiyle “zalim, baskıcı ve cani hükümetlerden” bahsediyordu.³⁶ Onun şehitlik hakkındaki değerlendirmeleri genellikle İslamî kavram ve kaynaklardan ilham almaktaydı. Bunlar onun dilinde çoğu zaman sosyalizmin kavramlarıyla telif edilerek sunulmaktaydı. Şeriatî'nin bu telifi özellikle eğitimli kesimin İslam devriminin çizgisine çekilmesinde bir hayli işlevsel olmuştur.

Şeriatî kendi Kerbela paradigmasını kurarken insanlığın başlangıcına kadar geriye gider. Hz. Adem'in zamanındaki mevcut tek düzen olan vahye dayalı “ilahî düzen”, Hz. Adem'den sonra Kâbil'in Hâbil'i öldürmesiyle iki çatışan düzene dönüşmüş, böylece sanki bir kan davasını andıran tarihî diyalektik işlemeye başlamıştır. Bu süreç İslamiyet'ten sonra “İslamî düzen” ile “tağutî düzen” arasında nesilden nesile tevarüs eden bir mücadeleyle devam etmektedir ve kıyamete kadar sürecektir.³⁷ İşte İmam Hüseyin ile Halife Yezid arasında vuku bulan savaşım bu sürecin çok önemli bir halkasıdır. Şeriatî'nin Hüseyin'e “Adem'in Vârisi” adını vermesi böyle bir kurgulamanın neticesidir.

Şeriatî'ye göre İmam Hüseyin'in hareketi, Emevî rejimi yüzünden yok olma tehlikesine maruz kalan İslamî şuurun, emr bi'l-marûf ve nehy ani'l-münker (iyiliği emredip kötülükten sakındırma) vecibesi vasıtasıyla canlandırılması vazifesini üstlenmiştir. Bunun yolu ise cihattır. Ancak Hüseyin'in elinde bu yolu yürütecek yeterli imkanlar bulunmamaktadır. Cihat ise ertelenecek yahut vazgeçilebilecek bir yükümlülük olmadığından, onun için geriye tek seçenek olarak bu yolda kendini feda etmek yani şehit olmak kalmaktadır.³⁸

³⁵ Görme imkanı bulamadığımız bu eser hakkında burada verdiğimiz malumatın kaynakları ve referanslar için bkz. Abrahamian, *Khomeinism*, s.27; Siegel, “The Politics”, s.166-171; Aghaie, *The Martyrs*, s.105-7.

³⁶ Ali Rahnama, *Müslüman Ütopyası*, çev. İ. Toker, Ankara, 2005, s.551.

³⁷ Ali Şeriatî, *Hüseyin Vâris-i Adem*, Tahran, 1377 (h. şemsi), s.117-8.

³⁸ Bkz. Şeriatî, a.g.e., s. 135; 178-9, 192-3.

Şehâdet adlı başka bir eserinde Şeriatî söz konusu argümanını şu çerçevede ortaya koyar: Hz. Hüseyin, zulüm yönetimi ile savaşmak gerektiğinin bilincindedir fakat buna güç yetirememektedir. Yani “gerekmek” ile “güç yetirememek” karşı karşıya gelmiş beklemektedir. “Hüseyin olmak” onu “Yezid olmak” ile savaşa çağırmaktadır. Hz. Hüseyin’in bu ikilem karşısındaki fetvası “güç yetirememek durumunda bile gereklilik vardır” şeklinde olmuştur. Çünkü onun gözünde hayat, iman ve cihattan ibarettir.³⁹ “Hüseyin olmak” ona, bütün kötülük ve acımasızlıklara karşı cihat sorumluluğu yüklemiştir. O düşmanı yenebilecek güçte değilse bile onu rezil edebilecek durumdadır. Bu ruhî hâlet içinde Medine’deki evinden çıkmış ve Kerbela’ya gelmiştir. Sonuç olarak ise düşmanını “yenebilmiş”, fakat onlara kendi ölümüyle “üstün gelmiştir”. Bunun gerçekleşebileceğini de kendisinden sonra gelecek Müslümanların gözleri önüne sermiştir.⁴⁰

Şeriatî’nin Kerbela’yı bu şekilde yorumlayışı, birçok yönden klasik şuurlu şahadet tezi ile uyum halindedir. Öncelikle bu anlatımda Hz. Hüseyin’in, şahadetinin bilincinde olarak Kerbela’ya gittiği görülmektedir. Çaresizdir, ama davasını sürdürmekte kararlıdır. Mekke’den çıkarken, “ölüme hicret için buradan ayrılıyorum” mesajını vermiştir. Bu mesaj, Şehîd-i Câvîd’in tezinin aksine, hareketin siyasi bir hareket olmadığına da ayrıca işaret etmektedir. Şeriatî’ye göre siyaset yapmak, iktidarı kovalamak Hüseyin’in hakkı olmakla beraber bunu yapacak güç ve imkânları bulunmamaktadır. O salt bir siyaset adamı olsaydı, Mekke’deki taraftarlarıyla vedalaşırken “Ademoğlunda ölümün işareti, gerdanlığın genç güzel bir kız(ın boynunda bıraktığı) iz gibidir” sözünü söylemez; bunun yerine galibiyeti, iktidarı, hükümeti vaad ederdi ve planını siyaseten gizlerdi.⁴¹

Özetle, Hüseyin’in kıyam öncesindeki durumu, Necefâbâdî’nin iddiasının aksine hiç de müspet değildi. Buna rağmen geri çekilmeyip ilerledi ve bilinçli şekilde kendisini davası uğruna feda etti. Bu eşsiz fedakarlık, tarihe kanla yazıldığı için ümmetin ruhuna bir daha silinmeyecek şekilde kazandı. Bu ise aslında açık bir zaferdir ve Necefâbâdî’nin tezinin aksine kalıcı bir başarı olarak değerlendirilmelidir.

Şeriatî’nin Kerbela anlatısı her ne kadar Ravzatü’ş-Şühedâ’daki tarihi temel kabullerle uyum halinde olsa da aslında en az Necefâbâdî’nin anlatısı

³⁹ Şeriatî, *Şehadet*, çev. M. Şayir, Ankara, 1995, s.44, 58.

⁴⁰ Şeriatî, a.g.e., s.65-6, 93.

⁴¹ Şeriatî, *Hüseyin Vâris-i Âdem*, s.151-2.

kadar hatta ondan da fazla devrimci unsurlar içermektedir. Necefâbâdî bu noktaya tarihi olayları rasyonel bir zeminde yorumlayarak ulaşıyorken; Şeriatî sembollerin gücüyle aynı noktaya erişmektedir. Ayrıca Şîa'nın temel dogmalarıyla çelişmemesi Şeriatî'nin anlatımına belli avantajlar sağlamaktadır. En azından ulemanın gazabını üzerine çekmemekte yahut popüler dile yabancı gelmediğinden daha rahat içselleşebilmektedir.

Sonuçta hem Mücâhidîn-i Halk'ın hem de Şeriatî'nin Kerbela'ları aktiftir ve tekrarlanabilir karakterdedir. Şeriatî'nin ifadesiyle, “şahsî” olmaktan çıkıp “mektebî” hale dönüşmesi hasebiyle yol göstericidir.⁴² Bu bağlamda kızkardeş Zeynep, en az ağabeyi Hüseyin kadar önem kazanır. Şeriatî, her devrimin kan ve mesaj olarak iki yönü olduğunu, kan risaletinin Hüseyin ve arkadaşları tarafından; mesaj risaletinin ise Zeynep tarafından omuzlandığını ifade etmektedir. Şeriatî'ye göre “mesajı olmayan kan, tarihte dilsiz kalır...Zeynep Kerbela mesajını tarihe aktarmazsa Kerbela tarihe karışmış olur”.⁴³ Ardından Şeriatî şu mesajı verir: Şîî Müslüman “şu ikisinin birini; ya kan ya da mesajı ya Hüseyin ya da Zeynep olmayı ya öyle bir ölümü ya da böyle bir kalımı seçmesi gerektiğini bilmelidir..Gidenler Hüseyinî bir iş yapmıştır. Kalanlarsa Zeynebî bir iş yapmalıdır. Yapmıyorsa Yezidîdir”.⁴⁴

Yas ve ağlama konusuna gelindiğinde ise Şeriatî'nin, klasik anlatıyla yolları ayrılır. Bu bağlamda Şeriatî, suçlu koltuğuna Safevîleri ve onların eksenindeki alimleri oturtur. O, Şîî geleneğin ağlama ve gözyaşını “programlamak” suretiyle gerçek anlamından ve işlevselliğinden saptırdığını düşünmektedir. “Tarihe mal olmuş gözyaşı ve beddualar dini” ve “kahr dini” olarak vasıfladığı⁴⁵ Safevî ruhaniliğinden kaynaklanan geleneksel Şîîlik, Şîîlerin imamlarıyla olan bağlantısında “sevgi”yi “bilgi”nin yerine geçirmiştir.⁴⁶ Kendisine “şîa (yandaş) arayan ve her kuşak ve dönemde şîa isteyen Hüseyin'in” çağrısı, “Hüseyin'in istediği gözyaşıdır, iniltidir; bundan başka mesajı yoktur” denilerek söndürülmüştür.⁴⁷ “Şehadet geleneği unutulup şehitlere mezarçılık yapılmış”, “şehitlere uyulacak yerde şehitlerin yası tutulmaya başlanmıştır”.⁴⁸

⁴² Şeriatî, a.g.e., s.215.

⁴³ Şeriatî, *Şehadet*, s.97.

⁴⁴ Şeriatî, a.g.e., s.98. Ayrıca bkz. 95-7.

⁴⁵ Şeriatî, a.g.e., s.48.

⁴⁶ Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, çev. F. Artinli, İstanbul, 1990, s.138.

⁴⁷ Şeriatî, *Şehadet*, s.92.

⁴⁸ Şeriatî, a.g.e., s.91.

Şeriatî, Hz. Hüseyin için ağlayan ilk insanın onun öldürülmesine sebep olan Ömer b. Sa'd olduğunu hatırlatır. Hüseyin için ağlamayı unutarak gözyaşlarını dışa değil iç dünyasına akıtan kişi ise kızkardeşi Zeynep'tir.⁴⁹ Zeynep gibi ağlamak "konuşmanın en saf şeklidir; çözülmesi zor bir aşkın dilidir".⁵⁰ Fakat diğer türlü ağlama, "programlıdır", "bir dini tören veya erkandır" veya "bir adettir". Bu nedenle, "yapılması zorunlu bir vecibe", "bir görev", "bir prensip", "bir kural" veya "gayeye varmak için bir araç" niteliğindedir. Bu ise kesinlikle "bir hissin doğal tarzda dışa yansımalarının" veya "aşka, acıya, özleme ve kedere zorunlu ve içgüdüsel bir cevabın" karşılığı değildir.⁵¹

5 – Mutahharî'nin Kerbela Anlatısı ve Diğer Anlatılara Cevabı

İslam Devrimi'ni yürüten lider kadronun Humeynî'den sonraki belki de en önemli ismi olan meşhur alim ve mütefekir Ayetullah Murtazâ Mutahharî (ö.1979)'nin Hamâse-i Hüseyinî (Hüseyinî Şecaat) adlı kitabı, Kerbela'yı günümüz için yorumlayan eserlerin diğer bir örneğidir.⁵² 1960'lı yılların sonlarından itibaren Mutahharî'nin Kerbela üzerine vermiş olduğu konferansların bir derlemesi mahiyetindeki Hamâse-i Hüseyinî'nin en mühim özelliği, hem Ravzatü'ş-Şühedâ odaklı popüler Kerbela anlatısını, hem de Necefâbâdî'nin Şehîd-i Câvîd'i ile Şeriatî'nin Hüseyin Vâris-i Âdem'i gibi modern anlatıları tenkit masasına yatırmasıdır. Bununla birlikte Mutahharî belli ölçülerde farklılaşan bir anlatı geliştirmekten geri kalmaz.

Öncelikle Mutahharî, Kerbela hadisesinin tahrifi meselesini ele alır. Tahrifin bir çeşidi maddî ve lafzî tahriflerdir. Bu aslında Mutahharî'ye göre tarihi gerçeklerin tahrifidir. Bu bağlamda ulemadan Hacı Mirza Nuri'nin şu sözünü aktarır: "Ali oğlu Hüseyin için ağlamak lazım. Fakat bu ağlamak o günde onun aziz vücuduna indirilen kılıç ve mızrak darbeleri için değil; onun hakkında uydurulan yalanlar içindir". İmam Hüseyin bu dünyaya dönüp gelse ve durumu görse, "siz tamamıyla bu vakıanın şeklini değiştirmişsiniz" diye söylenecek ve "hayallerinizde kurduğunuz Hüseyin ben değilim" diyecektir.⁵³

Ravzatü'ş-Şühedâ Mutahharî nazarında maddî ve lafzî tahrifatın sembolü sayılması gereken bir kitaptır. Ravza'nın yazılışından önce Şîf

⁴⁹ Şeriatî, *Fatma Fatımadır*, çev. F. Yalçınkaya, İstanbul, t.y., s.37.

⁵⁰ Şeriatî, a.g.e., s.34.

⁵¹ Şeriatî, a.g.e., s.35.

⁵² Kitap, *Kerbela ve İmam Hüseyin* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Çev.: Hasan Kanaatlı, İstanbul: Kalem Yay., t.y..

⁵³ Mutahharî, a.g.e., s.35-6, 44-5.

müminler Şeyh Müfid'in (ö.336/947) el-İrşâd'ı gibi muteber kaynaklara bakarak Kerbela'yı okuyup öğrenirlerken, Farsça bir kitap olması hasebiyle Ravza'dan sonra İranlı Şiîlerin teveccühü bu kitaba kaymıştır. Daha sonra ravzahân adını alacak mersiye okuyucuları cehaletlerinden ve Arapça bilmediklerinden güvenilir kitaplara değil de bu kitaba bakarak Kerbela'yı anlamış ve anlatmışlardır. Kitapta, gerçek olaylar tamamen masal haline dönüştürülmüş, olay etrafında yeni isimler türetilip yeni olaylar uydurulmuştur. Molla Derbendî'nin (ö.1868) Ravza üzerine yazdığı *Esrârü's-Şehâdât*'ında ise⁵⁴ tahrifat artık son reddesine ulaşmıştır. Mutahharî söylenen yalanlara ait şu misali verir: Güya Kûfe valisi İbn Ziyâd, Ömer b. Sa'd'a Hz. Hüseyin'in üzerine gitmesi için "yedi bin beş yüz kilo kırmızı altın" teklif etmiş; o da bu yüzden bu işe bulaşmıştır. Bu yalan üzerine insanların "Ömer pek de suçlu değilmiş; bu yekün kime verilse o işi yapardı" demesi içten bile değildir!⁵⁵

Mutahharî manada yapılan tahrifi lafızda yapılan tahiften daha tehlikeli bulur. Açıklamada ya da yorumlamada yapılan bu çeşit tahrifat, hadisenin gerçek özelliğinin ve etkileyiciliğinin kaybolmasına sebep olmaktadır. Ammâr b. Yâsir'in Sıffin savaşında Emevî ordusunca katlinden sonra Hz. Muhammed'in "Ey Ammâr, seni asi bir topluluk öldürecektir" sözü hatırlatıldığında, "Ammâr'ı Ali öldürdü. Ali onu buraya getirmekle onun ölümüne sebep oldu" diyen Muaviye'nin açıklaması bu türden tahrifin çarpıcı bir örneğidir.⁵⁶

Emevîler'in Kerbela üzerinde de benzer tarifleri yapmayı denediklerini belirten Mutahharî, buna ilaveten insanların efsane, masal ve hayalciliğe olan eğilimlerini istismar eden kişilerin de benzer tahriflere tevessül ettiklerini ifade eder. Tahrifatın arkasındaki bir başka etken, İmam Hüseyin'in adının canlı tutulması yönünde imamlar ve alimlerden gelen talimatlardır. Bu talimat Hüseyinî mektebin, Hüseyinî ideolojinin canlandırılması hedefine matuftur. Fakat yapılan, "Hüseyinî kıyamın felsefesiyle tanıştırmaksızın.." biraraya gelerek oturmak ve anlamadan, bilmeden ağlamanın günahlara keffaret olduğuna inanmak şeklinde tezahür etmiştir. Sadece "gözden yaş çıkıp çıkmadığına" odaklanan ama içerdiği tahrifat yüzünden aslında

⁵⁴ Mutahharî'nin sözünü ettiği bu eser muhtemelen Fâdîl Derbendî adıyla maruf Ağa İbn Âbidîn Derbendî'nin *İksîrü'l-İbâdât fî Esrâri's-Şehâdât* adlı eseri olmalıdır. Bu kitap üç cilt halinde 1994 yılında Bahreyn'de M. C. Bâdî ve A. A. el-Cemrî'nin tahkikiyle neşredilmiştir.

⁵⁵ Mutahharî, *Kerbela ve İmam Hüseyin*, s.41, 59-60, 96.

⁵⁶ Mutahharî, a.g.e., s.68-9.

Kerbela'nın ruhuna ihanet içinde olan mersiye okumaları gerçekten ciddi bir sorundur.⁵⁷

Mutahharî, eski dönemlerden bugüne Şîlik düşüncesinde baskın iki muharef Kerbela anlatısını misal vererek manevi tahrifat konusuna açıklık getirmektedir. Bunlardan ilki, Mutahharî'nin Hıristiyanlıktan mülhem olarak değerlendirdiği, "Hüseyin, ümmetin günahlarının keffareti olsun diye öldü" söyleminin şekillendirdiği anlatıdır. Tefdie ile yani kendini feda etme ile İmam Hüseyin'in "günahlara karşı Müslümanları sigortalaması" ve bunun bedeli olarak "gözyaşı istemesi" gerçekten de İslamiyet'le bağdaşmayacak bir düşüncenin ürünüdür. Bu bakımdan, Hz. Hüseyin'e büyük bir ihanet sayılmalıdır.⁵⁸ Başka bir bağlamda Mutahharî, yas tutmak yerine, Hıristiyanlık'ta oluğu gibi sevinip eğlenilmesi gerektiğini söyleyenleri eleştirir. Bu çelişkiyi aynı zamanda gelişme ve geri kalmanın bir göstergesi sayan söz konusu söylemin sahiplerine göre, Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın ölümünü başarı saymakta ve bunu kutlamaktadırlar. Oysa Şîf Müslümanlar Kerbela'yı yenilgi sayıp ağlamaktadırlar.⁵⁹

Mutahharî, Şehîd adlı diğer bir eserinde "şehide ağlama felsefesi" başlığı altında bu konu üzerinde önemle durmaktadır.⁶⁰ Öncelikle o, şehâdetin, şehidin ferdî bir başarısı olduğunu teslim eder. Peki o zaman neden yas tutulmaktadır? Bu sorunun cevabı şehâdetin toplumsal anlamında yatmaktadır. Hıristiyanlar, bireyci dünya görüşlerinin sonucu olarak şehâdeti kutlamaktadırlar. Şehide ağlayan ve matem tutan Müslümanlar ise toplumcu anlayışlarını ifade etmiş olmaktadır. Şehidin toplumla olan iki bağı vardır. Bu bağlardan birisi, kendisinin hayatta kalması halinde toplumun bir kesiminin ondan faydalanabileceği gerçeğidir. Şehâdet yüzünden toplum, o şehidin feyzinden mahrum kalmaktadır. Diğer bağ ise, toplumun kötü ve bozguncu kesimiyle olan rabıtasıdır. Şehit onlarla mücadeleye kalkacak ve onların elleriyle şehâdete erecektir. Müslümanlar da şehit olan arkadaşlarının ardından elleri boş kaldığı için müteessir olacaklardır. Bu sebeplerden dolayı Müslümanlar aslında şehide değil kendilerine ağlamakta, kendilerine üzülmetedirler.

Mutahharî'nin misal gösterdiği ikinci muharref Kerbela anlatısı ise, "git kendini feda et" mantığında özel bir emir ve izin ile Hz. Hüseyin'den kendisini feda etmesinin istendiğini ileri süren anlatıdır. Oysa Mutahharî'ye

⁵⁷ Mutahharî, a.g.e., s.50-6.

⁵⁸ Mutahharî, a.g.e., s.74-5.

⁵⁹ Mutahharî, a.g.e., s.613-5.

⁶⁰ Bkz. Mutahharî, *Şehîd*, Tahran, 1984, s.29-30, 36-7.

göre, özel emre, genel emrin ilkelerinin yeterli olmadığı yerde ihtiyaç duyulur. İslam ise zaten genel bir emir ile iman edenlerin zulüm, tecavüz, fesat ve günah karşısında kayıtsız kalmasına izin vermemektedir. Hüseyin'in yaptığı, bu genel emre riayet etmekten ibarettir. Aksi taktirde Hüseyinî şehâdet ona mahsus bir eylem olur ve böylece ümmet için bir mektep olmaktan çıkar. Kerbela'dan faydalanmak da artık mümkün olmaz.⁶¹

Tahrifât hakkında yaptığı bu izahlardan, Mutahharî'nin de tıpkı Necefâbâdî ve Şeriatî gibi Kerbela'yı ideolojik anlamda güncelleştirmek amacıyla olduğu açık şekilde anlaşılmaktadır. Peki Mutahharî bu bağlamda farklı olarak ne söylemektedir? Kerbela'yı siyasi bir kalkışma olarak mı görmektedir? Hüseyin'in şehâdetinin şuurlu olup olmadığı hakkında ne demektedir?

Mutahharî, İmâmiyye Şîası'nın bazı muteber kitaplarından iktibasla Hz. Hüseyin'in şu sözünü naklederek Kerbela isyanının hedefini ortaya koymaktadır. O şöyle demişti: "Dünyamızı fesad sarmıştır. Ceddimin ümmeti fâsid olmuştur. Ben ceddimin ümmetini ıslah için kıyam ettim. Ben ıslah isteyen bir insanım. Emr bi'l-marûf, nehy ani'l-münker yapmak; ceddim Rasûlullâh (sav) ve babam Ali b. Ebî Tâlib'in yolunu ihya etmek için kıyam ettim". Hz. Hüseyin'in amacı ise Mutahharî'ye göre onun şu sözlerinde gizlidir: "Hak üzere amel edilmediğini ve batıldan kaçınılmadığını görmüyor musunuz? Böyle bir durumda mümin, Allah'a kavuşmayı (şehid olmayı) istemekte haklıdır".⁶²

Tarihi açıdan Hz. Hüseyin'nin öleceğini bilerek hareket ettiğini kanıtlamanın imkânsızlığını kabul eden Mutahharî, onun imam olması hasebiyle bu bilgiye sahip olduğunu söylemek suretiyle geleneksel kabulle buluşmuş olmaktadır. Mutahharî şu hükme varmaktadır: "İmam, maneviyat ve imamet gibi diğer sıfatlara da sahip bulunmaktadır. Bu sahadan bakıldığında, İmam sonunda Kerbela'ya ineceğini ve aynı yerde de şehit olacağını biliyordu".⁶³ Bu hükmü ile Mutahharî, sadece Necefâbâdî'nin tezine ters düşmekle kalmamakta, kıyamın hedefini emr bi'l-marûf şeklinde koymak suretiyle fikir birliğine vardığı Şeriatî'den de ayrılmış olmaktadır. "İmam'ın gaybı bilışı" ile alakalı Şeriatî'nin her hangi bir vurgusu bulunmaz iken; bir ayetullahtan beklendiği üzere Mutahharî, Hüseyin'in bu olay hakkındaki bilgisini on iki imamda bulunduğu farzedilen ilim sıfatına bağlamaktadır.

⁶¹ Mutahharî, *Kerbela ve İmam Hüseyin*, s.75.

⁶² Mutahharî, a.g.e., s.74.

⁶³ Mutahharî, a.g.e., s.583.

Aynı sıfatın bir tecellisi olacak ki, Hz. Hüseyin, beklediği ölümünün boş yere, faidesiz bir ölüm olmayacağını bilincindedir. Bu bağlamda Mutahharî, katledilişinden hemen önce İmam Hüseyin'in söylediği sözler ile istidlal etmektedir. O şöyle demişti: “Zor ve gamlı günler için hazırlanın ve bilin ki Allah Teâlâ sizin himayeciniz ve koruyucunuzdur. Ve sizi yakın bir zamanda düşmanların şerrinden kurtaracak, akibetinizi hayıra dönüştürecek, düşmanınızı çeşitli azaplara düşür kılacaktır”. Ömer b. Sa'd'a ise şöyle seslenmişti: “Allah'a andolsun ki Rey'in valiliği sana nasip olmayacaktır. Ben, Kûfe çocuklarının, meyve ağacına taş attıkları gibi, (senin) başını hedef alıp taşladıklarını görür gibiyim”.⁶⁴ Bu nakillerin hiç birisi Şeriatî'nin anlatısında dikkate alınmamıştır.

Diğer taraftan Mutahharî, Hz. Hüseyin'in siyasi bir hareket içinde olmadığını ileri sürerek Şeriatî'yle aynı kanaate varır. Mutahharî'ye göre Hüseyin, Târik b. Ziyâd gibi bir siyaset adamının yaptığııı tekrarlayarak, etrafındakileri tüm varlıklarıyla savaşa sevk etmek için “gemileri yaktırmamıştır”. Bilakis onlara “dilerseniz emniyetle geri dönebilirsiniz” mesajı vermiştir. Bu tavır bile tek başına Hüseyin'in siyaset peşinde olmadığını göstermektedir. Onun Halife Yezid'in biat talebine hayır deyişii, onun takvâsından ileri gelmektedir. Kerbela'yı bir inkilap haline getiren unsur da zaten budur. Kûfe'lilerin çağrısını almıştır. Yani Müslümanların başkaldırdığını görmüş ve bir imamdan beklediği şekliyle emr bi'l-marûf ve nehy ani'l-münker vazifesini yerine getirmek için bir devrimci hüviyetiyle Kerbela'ya doğru yürümüştür.⁶⁵ Fakat bu gayri siyasi ve tümüyle dinî tavrın olumlu siyasi karşılıkları elbette olacaktır. İşte Kerbela isyanını İslamî bir inkilaba hazırlanmakta olan İran'da kullanışlı yapan nokta burasıdır. İnkılab, Hüseyin'in inkılabı gibi tamamen dinî bir gayeyle ve Hüseyin'in hakiki varisleri olan alimler elinde şekil almalı, kahramanca ve fedâkarâne olmalıdır.

Yukarıda temas ettiğimiz şekliyle Kerbela üzerindeki tahrifat hakkında açıklamalarda bulunan Mutahharî, bu tahriflerin önüne geçilmesi için ulemanın cerh yoluna başvurmasının lüzumundan bahsetmektedir.⁶⁶ Yani alimler, maddî ve manevî türden tahrifleri, yazar ve kaynaklarıyla beraber teşhir ederek eleştirmelidirler. Mutahharî'nin Ravzatü's-Şühedâ'ya yönelik ağır tenkitleri böyle bir cerh denemesidir. Onun, daha ölçülü ve saygılı bir dille bile olsa aynı şekilde Necefâbadî'nin şehîd-i câvîd tezini uzun

⁶⁴ Mutahharî, a.g.e., s.576-7.

⁶⁵ Mutahharî, a.g.e., s.444-450.

⁶⁶ Bkz. Mutahharî, a.g.e., s.94-6.

paragraflar halinde tenkit edişi de yine cerh sâikiyle yapılmış gözükmektedir. Mutahharî'ye göre Necefâbâdî, Kûfe'lilerin Hz. Hüseyin'i davet edişlerine haddinden fazla değer vererek yanlış sonuçlara varmıştır. Onun en ciddi hatası budur. Oysa görülür ki Hz. Hüseyin'in asıl mücadelesi Kûfe'nin düşmesinden sonra başlamıştır. Onun en ateşli, en heyecan verici hutbeleri hep, Müslim b. Akîl'in katlinden ve aslında kendilerine hiçbir zaman güvenmediği Kûfeli taraftarlarının mağlubiyetinden sonraya rastlamaktadır. "Müminlerden öyle erkek adamlar vardır ki, Allah ile yaptıkları ahide sadakat gösterdiler; böylece onlardan kimi adağını gerçekleştirdi (şehit olup sözünü yerine getirdi) kimi de (şehit olmayı) beklemektedir" (el-Ahzâb: 23) ayetini de o zaman okumuştur.⁶⁷ Bu durum, Hüseyin'in siyasi amaçlı hareket etmediğini, bilakis tebliği öncelendiğini ve şehâdeti gözetlediğini gösteren önemli bir argüman oluşturmaktadır.

Hüseyin Vâris-i Âdem kitabından dolayı Mutahharî'nin Ali Şeriatî'ye yönelik eleştirileri yine cerh kapsamında değerlendirilebilir. Mutahharî'ye göre adı geçen kitap, Marksist esasa dayanan yeni bir tarih yorumu ve İmam Hüseyin için hazırlanmış olan yeni bir Marksist mersiyedir. Kitaptaki Adem, Mutahharî'nin değerlendirmesinde, sosyalist insanın bir sembolüdür. "Adem'in varisleri" olarak tanıtilen ve Hüseyin'de sembolleşen devrimcilerin adalet ve eşitlik için mücadeleleri ise, ortaklaşmaya dayanan sosyal düzen için verilen bir mücadeledir. Kerbela için ağlama ritüelleri ve matem törenleri, hakim sınıfın mahrum tabakayı sömürmesi ve istismar etmesi teşebbüsüdür. Bu teşebbüste araçlar, sahtekar din adamlarıdır. Onların aldatmasıyla sömürü gerçekleşmektedir. Kitaptaki tüm bu temel yargılar, Mutahharî tarafından muharref yorumlar olarak kabul edilmektedir.⁶⁸

Necefâbâdî'nin tezlerinin aksine İmam Hüseyin'in saf bir siyasi gayeyle hareket etmediği ve öldürüleceğini bildiği şeklinde tebellür eden anlatı üzerinde Şeriatî ile Mutahharî büyük ölçüde müttefik gözükmektedirler. Fakat Şeriatî'nin Kerbela'yı sosyalist bir tarih tasavvuru çerçevesinde değerlendirişi üzerinde bu fikir birlikteliği bozulmaktadır. Özellikle Şeriatî'nin kendi tasavvuru içerisinde Şîu ulemayı itham etmesi, ulema sınıfının önemli bir ismi olarak Mutahharî'yi tabii şekilde rahatsız etmiştir.

* * *

Yukarda müstakil olarak zikrettiğimiz Kerbela anlatılarının tanınmış sahipleri haricinde belki burada ayrıca değinmemiz gereken isimlerden birisi,

⁶⁷ Bkz. Mutahharî, a.g.e., s.452-3, 581-2.

⁶⁸ Bkz. Mutahharî, a.g.e., s.619-621.

Necefâbâdî'nin Şehîd-i Câvîd'ine karşı "malumatlı şehit" anlamındaki Şehîd-i Âgâh'ı kaleme alan Ayetullâh-i Uzmâ Lütfullâh Sâfi Gulpâygânî'dir. 1970 yılında yayımlanan bu eserine seçtiği isimle aslında Gulpâygânî, Şehîd-i Câvîd tezinin kendince en problemlî tarafını açığa vurmuş olmaktadır. Fakat o sadece "imamın bilgisi" konusu üzerinde durmamış, Şehîd-i Câvîd'i bölüm bölüm izleyerek yanlış gördüğü meseleleri kendine göre tashih etmek için uğraşmıştır. Gulpâygânî'nin, başta Batılı emperyalistler olmak üzere İslam karşıtı güçler karşısında mücadele vermekte olan Müslümanların, Şehîd-i Câvîd'deki gibi ciddi hatalarla yüklü kitaplar yüzünden ihtilafa düştükleri ve birliklerini bozdukları iddiası dikkat çekicidir.⁶⁹ İslam devriminin lideri Humeynî'nin (ö.1988) konuya bakışı da öyle anlaşılıyor ki benzer temalar taşımaktadır. O Gulpâygânî'nin yaptığı gibi doğrudan Şehîd-i Câvîd'i hedef almaz ve kitap üzerinden hiçbir polemige girmez. Ancak bu kitap hakkındaki tartışmaların Müslümanların enerjisini tükettiğinden bahseder ve bu durumun artık sona ermesi gerektiğini söyler.⁷⁰

Yine İmâmî-Şîî ulemadan Allâme Muhammed Hüseyin Tabâtabâî (ö.1981) Şîa der İslâm adlı kitabında ve Huccetülislâm Resûl Ca'feriyân Hayât-ı Fikrî ve Siyâsî-i İmâmân-ı Şîa adlı kitabında İmam Hüseyin'in şehit olacağını bildiği ve bu bilgisiyle Kerbela'ya gittiği görüşünü seslendirmektedirler.⁷¹ Kerbela isyanını "Müslümanların dinî şuurlarında yapılmış kâmil bir inkilap" olarak tanımlayan S. Husain Jafri'nin görüşleri ile, yüce bir değer uğruna canını vermekten çekinmediği için Hüseyin'i Hz. İsa'yla mukayese eden Muhammed C. Muğniyye'nin görüşleri belli ki Şehîd-i Câvîd tezinin karşısındadır.⁷²

Askeri bir hareketle tam bir çözüme ulaşamayacağından dolayı Hüseyin'in kendisini feda etmeye karar verdiğini ve bu şehâdetiyle ortak İslamî duyarlılığı sarsıp canlandırmak istediğini ileri süren Jafri, bu yaklaşımıyla kısmen de olsa Şeriatî'nin anlatısını benimsemiş görünmektedir. Olayı ümmete verilmiş idealist bir ders olarak anlayan Muğniyye de, tıpkı Şeriatî ve Mutahhari gibi Kerbela'nın siyasi bir kavga mahiyeti taşımadığının altını çizmektedir.

⁶⁹ Bkz. Aghaie, *The Martyrs*, s.97. *Şehîd-i Âgâh* ve muhtevası hakkında bkz. Aghaie, a.g.e., s.96-9.

⁷⁰ Humeynî'nin konu hakkındaki demeçleri için bkz. Siegel, "The Politics", s.175-6.

⁷¹ Allâme Tabâtabâî, *İslâm'da Şîa*, çev. K. Akaras, A. Kazimi, İstanbul, 1999, s.228-9; Resul Caferiyân, *Masum İmamların Fikrî ve Siyasî Hayatları*, çev. C. Bayar, İstanbul, 1994, s.143-5.

⁷² Bkz. S. Husain M. Jafri, *Origins and Early Development of Shi'a Islam*, London&New York, 1979, s.202; Muhammed Cevâd Muğniyye, *eş-Şî'a fi'l-Mîzân*, Beyrut, 1409/1989, s.220-1.

Özet ve Sonuçlar

Kollektif bir yaralanma ve anksiyete geçiren, tehdit altında bulunan, güvenlikleri kaybolan veya en azından kendilerini böyle bir durumda hisseden toplumsal ya da grupsal yapıların, toplum psikolojisinde “gerileme” (regression) adı verilen bu hâlet içerisinde, tarihlerinden seçtikleri örselenmelere ve zaferlere etkinlik kazandırdıkları tespit edilmiştir. Sanki bir “zaman çökmesi” yaşayarak olup bitmişlerle ilgilenme, tarihe geri gitme, geçmişteki acı ve tatlı olayları “yıldönümü tepkileri” olarak aşırı biçimde sergileme şeklinde tezahür eden bu durumun tarihimizdeki en çarpıcı misali Kербela’nın hatırasıdır.⁷³

Şîî toplulukların yakasını aslında tarih boyunca çok nadir bırakan sıkıntılı sosyal ve siyasal süreçlerin bir kez daha yoğun biçimde yaşandığı yirminci yüzyılda, Pehlevî şahlığına karşı muhalefet eden İran’ın dinî ve seküler çevrelerinin 1960’lı yıllardan itibaren Kербela’yı kendi siyasal amaçları doğrultusunda ve modern bir tarzda yeniden yorumlama çabası içerisine girdikleri görülmektedir. Toplumsal hafızadaki söz konusu gücü nedeniyle Kербela, Necefâbâdî, Şeriatî ve Mutahharî gibi çağdaş alim ve aydınların kalemlerinde Şîî Müslümanların siyasal bilinçlerini yükseltmek için güncelleştirilmiş; fakat bu ameliye, Kербela hakkındaki daha çok Ravzatü’ş-Şühedâ’ya dayalı geleneksel ve yerleşik inanç ve kabullerle yer yer çatıştığı, ayrıca kendi içerisinde bir bütünlüğü tutturamadığı için yeni fikrî problemlerin doğmasına yol açmaktan kurtulamamıştır.

Söz konusu güncelleştirme ameliyesinde Necefâbâdî’nin Şehîd-i Câvid tezi, neredeyse tüm yönleriyle geleneksel Kербela anlatısının karşısında durmaktadır. Bu tez öncelikle İmam Hüseyin’in siyasal gayelerle hareket ettiğini savunarak Kербela’nın “ulvîliği”ni zedelemekte, olayı bütünüyle “dünyevî” bir seviyeye indirgemektedir. Üstüne üstlük Necefâbâdî, Hüseyin’in öleceğinin bilincinde olmadan bu mücadeleye girdiğini ileri sürerek, İmamiyye Şîası nazarında naslarla sabit bir dogmayı kabul etmemiş olmaktadır. Ancak bu anlatımda Hüseyin’in siyasiliğinin saldırmacı değil savunmacı bir nitelik taşıdığını belirtmek gerekir. İmam, bozuk düzenin ıslahı için harekete geçmiştir ama hareketi başarısızlıkla neticelenmiştir.

Her ne kadar bu son tahlil, ilk bakışta Kербela’nın siyasallaştırılması işleminde gayeye muvafık olmayan bir değerlendirme gibi görünse de,

⁷³ Grup gerilemesi ve yıldönümü tepkileri hakkında bkz. Vamık Volkan, *Körü Körüne İnanç*, çev. Ö. Karaçam, İstanbul, 2005, s.79-81; Mehmet Ali Büyükkara, “Dinî Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, 7 (2007), s.130-3. Kербela’yı bu yönüyle ele alan bir makale olarak bkz. Hasan Onat, “Kербelâ’yı Doğru Okumak”, *Akademik Ortadoğu*, 2/1 (2007), s.1 ve devamı.

Şehîd-i Câvîd tezi genel olarak pratik bir model ortaya koyması itibarıyla Kербela'yı üzüntü ve ağlamaya odaklayan ve mehdi beklentisi nedeniyle güncel siyasi hedefler için uygun olmayan klasik anlatımdan oldukça farklılaşır ve sırf bu nedenle inkılâpçı bir anlatım sayılabilir. Zira tamamen "dünyevî" olan bir mücadelenin örnek hikâyesi, her zaman tekrarlanabilir niteliktedir. Şehîd-i Câvîd'de Hüseyin, kazanmak için geldiği Kербela'da kaybedip şehadet şerbetini içen kahraman bir Ehl-i Beyt lideridir. O kazanamamıştır. Ancak onun yolunu izleyen başkaları aynı türden bir savaşımları şartlar elverdiği ölçüde kazanabilir.

Mücâhidîn-i Halk'ın sosyalist kavramlar ile süslediği Nehzat-ı Hüseyinî'si ile Dr. Şeriatî'nin görece benzer temalar taşıyan Hüseyin Vâris-i Adem anlatısı yine siyasi ve inkılâpçı amaçları olan modern anlatılardır. Her ikisinde de Kербela'nın diyalektik yönünün öne çıkartıldığı görülmektedir. Yine her ikisinde de Hüseyin'in şehâdeti bir feda eylemi şeklinde resmedilmektedir. İmam Hüseyin böyle bir sonu şuurlu olarak tercih etmiştir. Zira içinde bulunduğu olumsuz koşullar ona hedefleri açısından başka bir çıkış yolu göstermemektedir. Ayrıca söz konusu anlatıların her ikisinde de Kербela, "iktidarı elde etmek" gibi salt siyasi bir hedeften daha ulvî bir hedefe yükseltilmektedir. Bu yeni seviye Şeriatî'de "iyiliği emretmek, zulmü kaldırmak, kötülüğü nehyetmek ve bu uğurda kutsal bir savaş vermek" şeklindedir. Hüseyin'in fedakârlığı bu bağlamda anlam kazanır. En değerli varlığı olan canından vazgeçerek Hüseyin, kendi zamanına ve geleceğe sarsıcı bir mesaj bırakmak istemiştir. Ancak böyle bir anlatımla Kербela, sonraki nesiller için "mektebî" bir olay haline gelir. Şeriatî, Kербela'nın geleneksel yasının doğallıktan çıkıp programlı olmasını eleştirirken, Safevî icadı olduğunu ileri sürdüğü bu "pasifleştirici" matem faaliyetinin sürdürülmesinde âlimlerin de payı olduğunu ileri sürer.

Mutahharî'nin Hamâse-i Hüseyinî anlatısı çoğu yönden Şeriatî'nin anlatısıyla örtüşmektedir. O da Şeriatî gibi Kербela'yı salt siyasal bir hareket olarak algılamamakta, emr bi'l-marûf niyetiyle başlatılmış ulvî gayeleri bulunan bir eylem olarak hadiseyi anlamaktadır. Bu ulviyet büyük bir fedakârlıkla sona ermiş, İmam Hüseyin şehâdet mertebesine erişmiştir. İmam, akibetinin böyle olacağını kendisindeki özel bilgiyle önceden bilmektedir. Ancak o, sırf bu bilginin gereğini yerine getirmek için ölüme gitmemiştir. Aksine, İslam'ın genel emrine imtisal ederek, hak ve adalet davası uğruna neler yapılabileceğini ve nelerden vazgeçileceğini göstermek, bu konuda bir örnek oluşturup ders vermek için kendini feda etmiştir.

Necefâbâdî'nin aksine Şeriatî ve Mutahharî Kerbela'yı tam bir başarı saymaktadırlar. Buradaki başarı, olayın nesilden nesile tevarüs eden bir mektebe dönüşmesidir. Mektebin öğretisi diriltici ve dinamik bir öğretimdir. İnsanları savaşa ve fedakârlığa sevkeden ve bu konuda onların önlerine müşahhas misaller yerleştiren bir öğretimdir. Necefâbâdî, Hz. Hüseyin'in öleceğini bilmediği iddiası yüzünden büyük tepkilerin odağı haline gelmiştir. Şeriatî ve Mutahhari ise, bu konuda mezheplerinin itikadına sadık kaldıklarından benzer ithamlara maruz kalmamışlardır. Her üçünün de Ravzatü'ş-Şühedâ kaynaklı klasik tefdie anlayışını tenkit edişleri ise çok fazla sorun teşkil etmemiştir. Zira tefdie, yani Şîî müminlerin günahlarına keffaret için Hüseyin'in kendisini feda ettiği faraziyesi, sahîh Şîî kaynaklar ile doğrudan irtibatlı değildir ve Hıristiyanlığın malum teziyle ayniyet arz etmektedir.

Neticede, çıkış noktaları ve vardıkları sonuçlarda farklılaşsalar da söz konusu ettiğimiz çağdaş Kerbela anlatımlarının hepsi siyasal hatta inkılâpçı hedefler gözetmektedirler. Şahlık rejimi karşısında duyarlılıkları harekete geçirmeyi istihdaf etmektedirler. Necefâbâdî bunu rasyonel bir tarih okumasıyla yapmaya çalışırken ve bu yüzden klasik anlatıya çoğu zaman ters düşerken; Şeriatî ve Mutahharî daha çok semboller üzerinden gitmekte, tarihi eylemleri sembolik anlamlarıyla gündeme getirmekte ve dolayısıyla klasik anlatımın ana dokusuna pek zarar vermemektedirler. Şeriatî'de bu semboller sosyalist kavramlarla bağlantılanarak sunulmakta; Mutahharî'de ise bütünüyle dinî bir muhtevada şekil almaktadır. İran İslam Devrimi'nin meşhur "her gün Aşura; her yer Kerbela" sloganı her hâlükarda tüm bu anlatılardan beslenerek zihinlerde etkinleşmiş ve tesirini devrim sürecinde başarıyla göstermiştir.

Tebliğimizin konusu olan çağdaş Kerbela anlatılarının çeşitliliği ve aralarındaki farklılaşma ve çatışmalar göstermektedir ki, tarihin güncelleştirilmesi ameliyesi, her ne kadar pratik sonuçları bakımından kullanışlı olsa da, bir takım düşünce problemlerini kaçınılmaz olarak ortaya çıkartmaktadır. Tarihin, güncel bir gayeyi gütmekten ve bir ideolojiye ya da kesin inanca dayanmadan yeniden okunması, metodolojik bakımdan kaçınılması imkânsız bir zorluğu beraberinde taşımaktadır. Ortaya çıkan problemler işte bu zorluktan kaynaklanmaktadır.